ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В статті 1 Конституції Україна проголошена демократичною, правовою і соціальною державою. Проблеми гарантування та реалізації цих положень є одними з найбільш актуальних стратегічних завдань нашої держави на сучасному етапі.

Одна з основних складових, що обумовлюють зміст категорії "соціальна держава", – це соціальний захист. Без вироблення шляхів досягнення ефективної системи соціального захисту, який би відповідав міжнародним стандартам, неможливо розбудувати дійсну, а не декларативну соціальну державність в Україні. Отже, питання формування і розвитку системи соціального захисту нерозривно пов'язані з процесом досягнення нашою державою орієнтирів, проголошених в Основному Законі.

Розбудова ефективної системи соціального захисту є органічною частиною процесів інтеграції України в європейський простір. Виходячи з цього, потребують докладного вивчення такі проблеми, як еволюція соціального захисту в західноєвропейських країнах та її політичні детермінанти; визначення нових підходів до соціального захисту; узагальнення та можливості використання досвіду розвинутих держав у сфері формування і розвитку систем соціального захисту.

Проблеми формування і розвитку системи соціального захисту фактично не розглядались радянською наукою, тим більше з позицій політичної науки, вони й сьогодні є недостатньо вивченими, що обумовлює новизну та проблематичність обраного напряму дослідження. До того ж потребує наукового уточнення поняття "соціальний захист", адже цей термін є порівняно новим, почав використовуватися тільки в роки незалежності України і несе таке специфічне сутнісне навантаження, як захист населення від ризиків трансформаційного періоду, переходу до ринкової економіки, нового способу господарювання, а також адресність та активний характер.

Обрана тема дослідження набуває також актуальності через виняткове політичне значення соціального захисту на сучасному етапі в Україні, яке полягає в його особливій ролі для збереження стабільності та соціальної рівноваги в суспільстві. Дійсно, ефективна система соціального захисту – це не тільки засіб досягнення міжнародних стандартів рівня життя, але й інструмент підтримки існуючого конституційного ладу, досягнення соціальної справедливості та злагоди.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язаний із розробкою наукової теми "Формування державними органами оптимальної структури соціального захисту населення України (на прикладах південного регіону)", яка здійснюється Центром політичних досліджень Миколаївського державного гума-

нітарного університету імені Петра Могили. Державний реєстраційний номер проблеми 0102U000533.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні особливостей формування та розвитку системи соціального захисту в контексті політичних процесів. Для досягнення цієї мети дисертант зосередив увагу на вирішенні таких завдань:

- дослідити ступінь наукової розробки проблеми;
- визначити поняття, сутність та значення соціального захисту;
- на основі вивчення історичних аспектів соціального захисту з'ясувати роль політичних детермінант еволюції соціального захисту в світі;
- проаналізувати спільне та відмінне в різних ідеологічних концепціях соціального захисту;
- виявити основні сучасні тенденції трансформації соціального захисту на глобальному та державному рівнях;
- дослідити передумови, основні тенденції розвитку та політичне значення соціального захисту в Україні;
- виробити практичні рекомендації щодо удосконалення системи соціального захисту в умовах трансформаційного суспільства в Україні.

Об'єктом дослідження є соціальний захист як функція держави та інших суспільно-політичних інститутів, спрямована на реалізацію громадянських, політичних і соціальних прав, передбачених законодавством.

Предметом дослідження є політичні фактори формування та розвитку системи соціального захисту.

Методи дослідження. В основу дисертації покладено політологічний аналіз, який містить у собі історичний метод, системний, порівняльний підходи, інституціональний аналіз та ін., а також узагальнення та інтерпретацію методичних та практичних даних. Використання історичного методу дало можливість дослідити процес становлення системи соціального захисту в його хронологічній послідовності, виявити підгрунтя та характер чинників еволюції у досліджуваній сфері. Системний підхід дозволив комплексно дослідити соціальний захист як систему, тобто як єдине ціле з узгодженим функціонуванням усіх елементів і складових. Порівняльний підхід мав значення для виявлення спільного й особливого у різних моделях та ідеологічних типах соціального захисту. Інституціональний аналіз застосовувався у дослідженні політичних інститутів – суб'єктів соціального захисту, в першу чергу соціальної держави, для розкриття його особливостей в умовах демократичних реформ. При спробах передбачення та обгрунтування подальших тенденцій розвитку в досліджуваній сфері дисертант спирався на метод прогнозування.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній політичній науці комплексним

дослідженням формування і розвитку системи соціального захисту та впливу на неї політичних процесів. У ході проведеної роботи отримано наступні результати, що мають таку наукову новизну:

- виявлено: незважаючи на те, що соціальний захист як втілення державної відповідальності за добробут кожної людини наповнений гуманістичним змістом, чинники його еволюції лежать у суто політичній площині. Обгрунтовано, що соціальні реформи XIX-XX ст., важливу складову яких становила організація системи соціального захисту, були спрямовані на зберігання суспільної злагоди та запобігання соціальним потрясінням, отже, мали політичний характер;
- показано, що сучасні системи соціального захисту західноєвропейських країн є результатом тривалої боротьби робітників та панівної верстви, підприємців, роботодавців. Соціальний захист – це не щось безпосередньо дане, а продукт, витвір цивілізації, і, як будь-який витвір, має складну історію тверджень і заперечень;
- уточнені поняття "соціальний захист" та "система соціального захисту". Соціальний захист розглядається як процес, діяльність суспільно-політичних інститутів щодо підтримки гідного рівня соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах. У свою чергу, система соціального захисту характеризується дисертантом як інтегрована цілісність таких елементів, як соціальне страхування, соціальна допомога та соціальні гарантії, що орієнтована на сталий людський розвиток;
- проаналізовано погляди на соціальний захист в рамках соціалістичної, соціал-демократичної, ліберальної та консервативної ідеологій та доведено, що проблеми підвищення ефективності соціального захисту займають ключові позиції в стратегіях сучасних політичних партій;
- аргументовано: якщо на початку 80-х рр. головний аргумент проти розвитку соціального захисту базувався на тому, що забезпечення його високої якості коштує дорожче, аніж можуть дозволити економічні ресурси, то сьогодні очевидним стало те, що "фіскальна криза" соціального захисту переглянута й переоцінена як на практиці, так і в теорії. Уточнено спільні риси підходів до соціального захисту в сучасному світі;
- обгрунтовано, що ефективна система соціального захисту має особливе політичне значення для суспільств перехідного типу, таких як в Україні, є одним з механізмів забезпечення трансформаційних процесів, сталого суспільного розвитку та соціальної стабільності. Визначено основні шляхи удосконалення системи соціального захисту на сучасному етапі в Україні на державному і місцевому рівнях;
- обгрунтовано значну роль територіальних центрів у розвитку системи соціального захисту на регіональному рівні. Показано, що в результа-

ті впровадження нової системи соціального захисту в Миколаївській області було досягнуто значної децентралізації діяльності органів соціального захисту із зберіганням чіткої вертикалі управління, що свідчить про можливості регіонального вирішення стратегічних завдань розвитку системи соціального захисту шляхом, зокрема, надання соціальних послуг на максимально наближеному до населення територіальному рівні.

- **Практичне значення одержаних результатів.** Основні теоретичні узагальнення роботи можуть використовуватися науковцями та науково-педагогічними працівниками в навчальному процесі при викладанні нормативних та спеціальних курсів, будуть актуальними при написанні підручників, навчально-методичних програм для підготовки політологів, соціальних працівників та державних службовців. Також ці результати можуть бути використані державними службовцями, депутатами, політичними діячами для розробки державних програм, стратегій, які стосуються реалізації та удосконалення соціального захисту в Україні.
- Основні теоретичні положення та висновки роботи використовувалися дисертантом у процесі викладання навчальних курсів "Соціальна політика", "Соціальний менеджмент", "Соціальна та гуманітарна політика", "Державне управління", "Державне управління та місцеве самоврядування" в Миколаївському державному гуманітарному університеті імені Петра Могили.

Результати дисертації були використані при розробці проекту Миколаївської міської ради "Стратегія розвитку міста Миколаєва на 2006-2010 рр.", одним із авторів якого був дисертант, та дискутувалися за участю дисертанта на засіданні круглого столу "Соціальна політика та соціальний захист у м. Миколаєві" (23 грудня 2005 р., м. Миколаїв), що проводився в рамках цього проекту.

Особистий внесок здобувача. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, в дисертації використані тільки ті положення, що є результатом особистої роботи здобувача. Особистий внесок автора у спільній роботі [10] полягає в обгрунтуванні гуманістичної природи соціального захисту, у статті [11] – у з'ясуванні основних тенденцій розвитку соціального захисту на сучасному етапі; у методичній розробці [12] – у висвітленні основних рис моделі організації соціального захисту в Миколаївській області.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження висвітлювалися у доповідях на щорічних науково-методичних конференціях "Могилянські читання" (Миколаїв, 2001, 2002, 2005, 2006); VIII, IX та X наукових конференціях "Дні науки НаУКМА" (Київ, 2002-2004); на міжнародній науковій конференції "Історична наука: проблеми розвитку" (Луганськ, 2002); V Всеукраїнській науково-практичній конференції

"Наукові дослідження в контексті історичних проблем" (Миколаїв, 2003); V міжнародній конференції молодих вчених "Глобалізація як джерело конкуренції, конфліктів та можливостей" (Миколаїв, 2003); міжнародній науковій конференції "Українська держава: історія та етапи розвитку" (Львів, 2003); на круглому столі "Суспільна оцінка перспектив соціально-економічного розвитку Миколаївського регіону в загальноукраїнському контексті" (Миколаїв, 2003); VII та VIII конференціях "Ольвійський форум" (Миколаїв – Очаків, 2005, 2006); міжнародній науково-практичній конференції "Ольвійський форум 2006: пріоритети України в геополітичному просторі" (Ялта, 2006).

Результати дослідження проходили апробацію під час навчання автора в 2003 р. в Гарвардському університеті (Бостон, США) та в Малопольському інституті місцевого самоврядування та адміністрації (Краків, Польща, 2006 р.).

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедр Інституту державного управління та факультету політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Публікації. Основні положення дисертації відображені у дванадцяти наукових працях, вісім з яких надруковані у фахових виданнях з політології.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (255 найменувань) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 221 сторінку, з них 180 – основний текст.